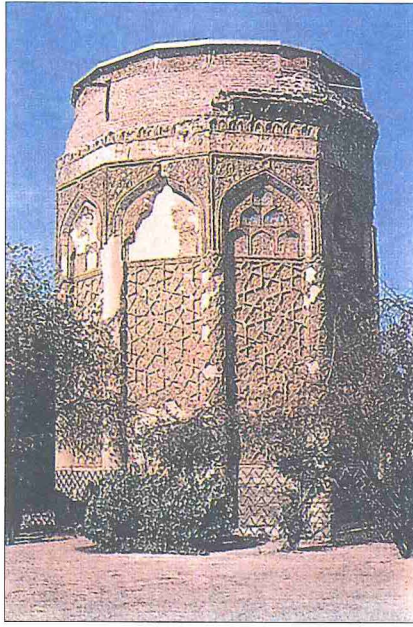

di. XII. (XVIII.) yüzyılın ilk yarısına ait bir tapu tahrir defterinden o tarihlerde şehirde 1676 hâne bulunduğu ve bunun 1548'inin müslümanlara, altmış beşinin hıristiyanlara, altmış üçünün yahudilere ait olduğu öğrenilmekte ve bu bilgilerin ışığında şehrin toplam nüfusunun 8380 kişi olduğu (7740 müslüman [% 92,36], 325 hıristiyan [% 3,88], 315 yahudi [% 3,76]) tahmin edilmektedir (BA, *Tapu Tahrir Defteri*, nr. 909, s. 5-26). Yine aynı defterde (s. 26) şehrin yıllık vergisi 145.100 akçe olarak görülmekte ve Merâğa'nın XVIII. yüzyılın ilk yarısında Ortaçağ'da yaşadığı gösterişli günlerden uzak, küçük bir sınır kasabasına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Merâğa ve çevresinin etnik yapısı gibi mezhep yönünden durumu da tarih boyunca değişken bir yapı göstermiştir. Şehir ve bölge halkının önemli bir kısmının Ortaçağ boyunca Hanefî ve ikinci derecede Şâfi mezhebine mensup olduğu bilinmektedir. Safevîler devrinden itibaren ise bütün İran gibi Merâğa bölgesinde de Şîa ağırlık kazanmıştır.

Merâğa'nın XIX. yüzyılın başlarında yaklaşık 30.000 kişi (6000 hâne) olan nüfusu yüzyılın ortalarında 15.000'e, sonlarında da 13.000 civarına inmiştir. Şehir 1828'de Ruslar tarafından işgal edilmiş, ardından tekrar İran'ın hâkimiyetine geçmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar'la Osmanlılar arasında el değiştiren Merâğa savaştan sonra yeniden İran'a bağlanmıştır; halen Azerbaycân-ı Şarkî eyaleti (ustân) içerisinde kendi adını taşıyan ilin (şehristan) merkezidir. Şehrin nüfusu 1996 sayımına göre 132.318, ilkin 277.216 kişidir. Merâğa şehrinde bulu-

Kebûd Kümbeti – Merâğa

nan önemli tarihî eserler arasında Surh Kümbeti (542/1147), Gerd Kümbeti (563/1167), Burc-i Âcurî (563/1168), Kebûd Kümbeti (593/1197), Gaffâriyye Kümbeti (728/1328), Mescid-i Şeyh Bâbâ (IX./XV. yüzyıl) ve harabeden ibaret olan meşhur rasathâne (VII./XIII. yüzyıl) zikredilebilir.

Ortaçağ'dan günümüze kadar Merâğa'da yetişmiş veya buralı olup çeşitli ilim merkezlerinde şöhrete kavuşmuş Merâğî nisbesiyle anılan çok sayıda âlim, edip ve şair vardır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Fakih ve muhaddis Ebû Türâb Abdülbâki b. Yûsuf, edip, fakih ve muhaddis Ebû'l-Hasan Ali b. Haskûye (Haskeveyh), muhaddis Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ, muhaddis İbnü'l-Merâğî (Ebû'l-Kâsim Ali b. Ahmed), muhaddis Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed, ünlü mûsikîşinas Abdülkâdir-i Merâğî, *Câm-ı Cem*'in sahibi Evhadüddîn-i Merâğî ve Zeynelâbidîn-i Merâğî.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Tapu Tahrir Defteri*, nr. 645, s. 30-40, 99; nr. 909, s. 4-234; Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân* (Âyetî), s. 46; Belâzürî, *Futûh* (Fayda), s. 474; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (trc. Hüseyin Karaçanlu), Tahran 1370 hş., s. 97-99; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Havkal, *Sefernâme-i İbn Havkal: İrân der Süretü'l-arz* (trc. Ca'fer Şîâr), Tahran 1366 hş., s. 84-85; *Hudûdü'l-âlem* (Sütüde), s. 158; Makdisî, *Ahşenü't-tekâşim* (trc. Ali Nakî Münzevî), Tahran 1361

hş., II, 560, 569-571; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 245-246; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1869, IV, 476-477; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks.; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Sîret-i Celâledîn-i Mingburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Mînovî), Tahran 1365 hş., s. 140, 161, 355, 367, 404-407; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd* (trc. Cihangir Mirzâ Kaçar, nşr. Mîr Hâşim Mu-haddis), Tahran 1373 hş., s. 641-643; Ebû'l-Ferrec, *Târîh*, I, 19, 26, 27, 43; II, 369, 491, 593; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmî'ü't-tevârih* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakû 1957, III, 220-222, 238, 311, 339, 381, 557; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (trc. Abdülmuhammed Âyetî), Tahran 1349 hş., s. 447, 457-458; Müstevfî, *Nühzetü'l-kulûb* (Strange), s. 75, 86-87; L. Lockhart, *Persian Cities*, London 1960, s. 58-64; M. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İrân Münasebetleri*, İstanbul 1970, s. 22, 30; Abdülali Kârenç, *Ebniye ve Âşâr-ı Târîhî-yi Merâğa*, Tebriz 1350 hş., s. 8-11, 13-16, 18; Ahmed Kesrevî, *Şehriyârân-ı Gumnâm*, Tahran 2535 şş., s. 107, 155, 226-248; Yûnus Mervârid, *Merâğa* (Efrâzerûd), Tahran 1360 hş., s. 235-249, 611-712; V. Barthold, *Tezkire-yi Coğrafyâ-yi Târîhî-yi İrân* (trc. Hamza Serdâdver), Tahran 1372 hş., s. 221-222; P. Schwarz, *Iran im Mittelalter*, Frankfurt 1993, VIII, 1005-1023; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Frankfurt 1993, s. 164-165; Bekir Kü-tükoğlu, *Osmanlı-İrân Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 204, 224, 243; M. Fuad Köprülü, "XIII. Asırda Marâğa Rasathanesi Hakkında Bazı Notlar", *TTK Belleten*, VI/23-24 (1942), s. 207-227; Aydın Sayılı, "Hâce Naşîr-i Tûsî ve Raşadîhâne-yi Merâğa", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, III/4, Tahran 1335 hş., s. 58-72; Mahmûd Tayyâr Merâğî, "Medâris ve Merâkiz-i İlmî-yi Merâğa", *Mîrâs-i Cavîdân*, XIV, Tahran 1375 hş., s. 74-81; V. Minorsky, "Merâğa", *IA*, VII, 731-738; a.m.f., "Marâgha", *EI²* (İng.), VI, 498-503; Abdülkerim Özyayın, "Ahmedîfiller", *DIA*, II, 168-169.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

MERÂĞİ, Abdülkâdir

(bk. ABDÜLKÂDIR-i MERÂĞİ).

MERÂĞİ, Ahmed Mustafa

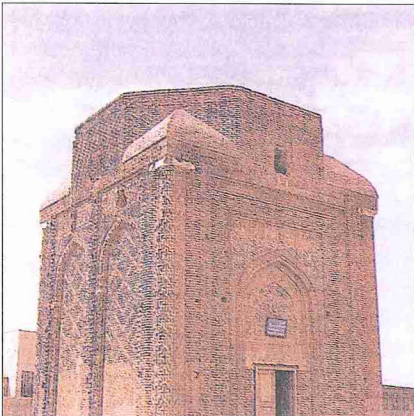
(أحمد مصطفى المرأغي)

(1883-1952)

Tefsir ve Arap edebiyatı âlimi.

Mısır'ın Saîd bölgesindeki Circâ'ya (Girga) bağlı Merâğa köyünde doğdu. Köklü bir ilmî geleneğe sahip olan ailesi çok sayıda kadı yetiştirdiği için "kadı ailesi" olarak anılmaktadır. İlk öğrenimini Merâğa'da tamamladı ve Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. 1897 yılında Ezher'e girdi; aralarında Muhammed Abduh, Muhammed Bahît, Ahmed er-Rifâî el-Feyyûmî ve Muham-

Surh Kümbeti – Merâğa

med Haseneyn el-Adevî'nin de bulunduğu âlimlerden ders aldı. Öğrenimini tamamlamak üzere iken Kahire Dârülulûmu'na geçti ve 1909'da buradan mezun oldu. Okullarda bir süre ders verdikten sonra Feyyûm'daki öğretmen okulunda idarecilik yaptı. Bugünkü Hartum Üniversitesi'nin temelini oluşturan Gordon Memorial College'da İslâm hukuku dersleri vermek için görevlendirildi. Ardından Kahire Dârülulûmu'nda Arap dili ve İslâm hukuku hocasına getirildi. Aynı dönemde Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi'nin belâgat ve edebiyat bölümünde belâgat ilimleri hocası olarak görevlendirildi ve pek çok öğrenci yetiştirdi.

Eserleri. Merâğî'nin en önemli eseri *Tefsîrû'l-Merâğî*'dir (I-XXX, Kahire 1946, 1974; Beyrut 1984). Kur'ân-ı Kerîm'in her cüzünün müstakil bir cilt halinde tefsirinden meydana gelen eser, bazı müellifler tarafından yanlışlıkla tefsir âlimi ve Ezher şeyhi Muhammed Mustafa el-Merâğî'ye (ö. 1945) nisbet edilmektedir. Tefsirin belli başlı kaynakları arasında Taberî'nin *Câmî'u'l-beyân*'ı, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı, Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâ-tîhu'l-ğayb*'ı ve Âlûsî'nin *Rûhu'l-me'â-nî*'si yer almaktadır. Ayrıca M. Reşîd Rızâ'nın derlediği *Tefsîrû'l-menâr*'dan yapılan nakillere sıkça rastlanmaktadır. *Tefsîrû'l-Merâğî*, en önemli temsilcileri Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ olan içtimâî-edebî tefsir ekolüne ait bir eser kabul edilmektedir. Bununla birlikte özellikle kâinatın yaratılması vb. konulardan bahseden âyetler açıklanırken ilmî tefsir anlayışına bağlı kalınmış ve bilimsel konulara temas edilmiştir. Bu çerçevede müellif bazı mücizevî olayları maddî sebeplerle yorumlamaya çalışmıştır. Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasında Kızıldeniz'in yarılmasını (el-Bakara 2/50) med-cezir olayı şeklinde açıklamış, Fîl sûresinde sözü edilen taş atan kuşları ise (el-Fîl 105/3) hastalık ve mikrop taşıyan sinekler şeklinde yorumlamıştır. Sade bir dille kaleme alınan ve daha çok dirâyet tefsiri niteliği taşıyan eserde rivayet yönünün de ihmal edilmediği ve âyetlerin zaman zaman Kur'an ve Sünnet, sahâbe ve tâbiîn görüşleriyle açıklandığı görülmektedir. Diğer taraftan içtimâî tefsir özelliğinin bir yansıması olarak âyetlerin işaret ettiği toplumsal sorunlara da temas edilmiştir. *Tefsîrû'l-Merâğî*'nin tamamlanmamış bir Türkçe çevirisi mevcuttur (*Tefsîrû'l-Merâğî ve Tercümesi*, trc. A. Fikri Yavuz v.dğr., I-II, İstanbul 1989). Cemaleddin Sancar eser üzerinde yüksek lisans tezi hazır-

lamış, Abdülbaki Güneş ise bir çalışmasında tefsirinden hareketle Merâğî'nin Kur'an'a bakışını ve tefsir yöntemini değerlendirmiştir (bk. bibl.).

Merâğî'nin Arap dili ve edebiyatıyla ilgili bazı eserleri de şunlardır: *Tehzîbü't-tavzîh* (I-II, Kahire 1901, 1921), *Ulûmü'l-belâğa* (Kahire 1915), *Hidâyetü't-tâlib ilâ kavâ'idil-luğati'l-'Arabiyye fi'n-naḥv ve's-şarf* (Kahire 1927), *Buhûş ve ârâ' fi 'ulûmü'l-belâğa* (Kahire 1940), *Târîhu 'ulûmü'l-belâğa ve't-ta'rif bi-ricâlihâ* (Kahire 1950). Müellifin ayrıca *Dürûsü'd-diyâne ve'l-aḥlâk* (Kahire 1926), *el-Vecîz fi uşûlil-fıkh* (Kahire 1937) adlı çalışmaları vardır. Merâğî, Abdülkâhîr el-Cürçânî'nin *Esrârü'l-belâğa* (Kahire 1367) ve *Delâ'ilü'l-icâz* (Kahire 1369) isimli eserlerini tahkik ederek neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîr*, Kahire 1394/1974, I, 20-22; Abdullah Mustafa el-Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fi tabakâtil-uşûliyyîn*, Kahire, ts., III, 202-204; Serkis, *Mu'cem*, I, 399-400; Âyide İbrâhîm Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1969, s. 25, 53, 211, 255, 259; a.mlf., *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 16, 190, 340, 348; J. G. Jansen, *The Interpretation of the Koran in Modern Egypt*, Leiden 1980, s. 13, 77; Celal Kırcâ, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, İstanbul 1982, s. 118, 239-243; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Menhecü'l-medreseti'l-'akliyyeti'l-hadişe fi't-tefsîr*, Beyrut 1407, I, 208-211; Cemaleddin Sancar, *Merâğî ve Tefsirindeki Metodu* (yüksek lisans tezi, 1991), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; İbrâhîm b. Abdullah el-Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-ḡarnî'r-râbî' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fi'l-'âlemi'l-'Arabiyyi'l-İslâmî*, Riyad 1419, II, 739; Abdülbaki Güneş, *Aklî Tefsîr Hareketi: Mutezile ve Menâr Ekolü*, Van 2003, s. 256, 264-346.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MERÂĞİ, Muhammed Mustafa

(محمد مصطفى المراغى)

Muhammed b. Mustafâ
b. Muhammed el-Merâğî
(1881-1945)

Tefsir ve fıkıh âlimi,
fikir ve mücadele adamı,
Ezher şeyhi.

7 Rebîülâhîr 1298'de (9 Mart 1881) Mısır'ın Saîd bölgesindeki Circâ'ya (Girga) bağlı Merâğa köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra ilk dinî bilgileri babasından aldı. Ardından Ezher'e girdi. Ali es-Sâlihî'den Arap edebiyatı tahsil etti ve onun edebî üslûbundan etkilendi.

Daha sonra Muhammed Abduh'u tanıdı, onun tefsir, tevhid ve belâgat konularındaki derslerine devam etti. Zamanla yakın dostu olan Muhammed Abduh fikrî ve ilmî kişiliğinin gelişip olgunlaşmasında önemli rol oynadı.

1904 yılında tahsilini tamamlayan ve Ezher'den "âlimiyye" diploması alan Merâğî 1 Kasım 1904'te Sudan'ın Dongola şehrine kadı tayin edildi. 1906'da Hartum kadısı oldu. 1907'de şer'î mahkeme müfettişlerinin seçimi konusunda Sudan kâdikudâtı ile aralarında ihtilâf çıkınca görevinden ayrılıp Mısır'a döndü ve Vakıflar Bakanlığı'nda din öğretimi müfettişliğine getirildi. Ancak bu defa Sudan kâdikudâtı görevi için yapılan teklifi kabul ederek 1 Ağustos 1908'de oraya gitti (Ebû'l-Vefâ el-Merâğî, s. 117; Fehd b. Abdurrahman bu tarihi 1909 olarak vermektedir [I, 189]). Sudan'daki görevi sırasında hâkimlerin yetişip meslekî tecrübe kazanması ve adliye teşkilâtının kurulup gelişmesinde önemli hizmetler veren, İslâm hukukunun en iyi şekilde uygulanması, kadılık mesleğinin itibarlı hale gelmesi için çaba gösteren Merâğî 1919'da Mısır'a döndü ve 9 Ekim'de şer'î mahkemeler teftiş heyeti başkanı oldu. Adalet Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1923'te Yüksek Şeriat Mahkemesi başkanlığına getirildi. 1924'te Meclisü kibârî'l-ulemâ'ya katılarak Ezher'e döndü. Bulduğu makamlarda hem fakih hem de bir uygulayıcı olarak öteden beri üzerinde durduğu ıslahata yönelik ciddi çalışmalar gerçekleştirdi. Başkanlığını yaptığı bir komisyon tarafından hazırlanan ahvâl-i şahsiyye hakkındaki kanun taslağının 1920 yılında kanunlaşmasında önemli rol oynadı. Mısır mevzuatındaki boşanmaya dair hükümlerin tâdil edilip talâk yemin sayılmaması, üç talâk bir talâk kabul edilmesi, torunun dedeye mirasçı olmasına imkân tanınması gibi hususlar yine onun ıslahatçı gayretleriyle gerçekleşti.

22 Mayıs 1928'de Ezher şeyhi olan Merâğî öğretim seviyesinin yükseltilmesi için çalıştı ve ıslahatçı faaliyetlerini sürdürdü. Geri kalmış müslüman milletleri eğitmek, onlara sağlam bir tevhid şuuru aşılacak, İslâm âlimlerinin bıraktığı ilmî mirası ihya etmek, gayri müslim toplumlara huraferelerden arındırılmış olarak İslâm'ı sunmak, mezhepler arasındaki farkları asgariye indirmek gibi hususlar onun Ezher'i geliştirmek için ön plana çıkardığı faaliyet alanlarıydı. Merâğî bu çalışmaları sırasında birçok akım ve meslek mensubuyla, ayrıca ülke idaresine hükmeden iş-